

תחילת זמן תפילת ערבית

❖ מהו זמן תחילת תפילת ערבית לפי חכמים ולפי רבי יהודה?

הגמרא הסתפקה כמי ההלכה במחלוקת רבי יהודה וחכמים בסוף זמן תפילת מנחה, וממילא בתחילת זמן תפילת ערבית, למסקנה כתבה הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז עמוד א:

השאל דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר - עבד, ודעבד כמר - עבד (עכשיו שלא נאמרה הלכה לא כרבי יהודה ולא כחכמים, מי שעשה כרבי יהודה עשה כראוי, וכן מי שעשה כחכמים עשה כראוי - שבין זה ובין זה יש לו על מי לסמוך).

אף על פי כן, כתבו הראשונים שאין לנהוג כשתי השיטות כך שמעשיו יסתרו אלו את אלו:

רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף יח עמוד ב:

דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד - אף על פי שנראה מכאן, שאם ירצה יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ואילך, דלרבי יהודה משם ואילך אינו זמן תפילת מנחה, ולדברי רבנן יכול להתפלל מנחה עד הערב, אפילו הכי אין לו לאדם לעשות בענין שיהו מנהגותיו סותרין זה את זה - שאם יתפלל מנחה לפעמים מפלג המנחה ואילך כרבנן, ולפעמים יתפלל ערבית באותו זמן קודם שקיעת החמה כרבי יהודה, נמצאו דבריו סותרין זה את זה - שפעמים דן אותו יום ופעמים דן אותו לילה, אלא יעשה כל שעה כמו רבנן שיתפלל מנחה עד שקיעת החמה ותפילת ערבית אחר כך, או כמו רבי יהודה שיתפלל תפילת המנחה לעולם עד פלג המנחה בלבד ויתפלל ערבית אחר כך כל זמן שירצה ואפילו קודם שקיעת החמה.

ועכשיו כיון שמנהגנו להתפלל תפילת מנחה אחר פלג המנחה כרבנן, אין לנו להתפלל תפילת ערבית קודם שקיעת החמה כרבי יהודה, אלא לעשות הכל כרבנן. מיהו, בדיעבד אם התפלל תפילת ערבית בכוונה לצאת, מפלג המנחה ואילך, יצא ולא מחייבין ליה לחזור ולהתפלל.

❖ **דייק בדברי רבינו יונה, האם בכל יום אדם יכול לבחור אם לעשות כרבי יהודה או כרבנן או שעליו לנהוג באופן קבוע באותה השיטה?**

ג. תחילת זמן תפילת שמונה עשרה של ערבית בשעת הדחק

שולחן ערוך אורח חיים סימן רלג סעיף א:

ובשעת הדחק, יכול להתפלל תפילת ערבית מפלג המנחה ולמעלה.

המשנה ברורה העיר על דברי השולחן ערוך:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק יא:

ובשעת הדחק וכו' - רוצה לומר, דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג, מכל מקום יכול להתפלל תפילת ערבית גם כן בזמן הזה, ומכל מקום אין להקל בזה רק אם על כל פנים באותו היום התפלל מנחה

הקדמה:

יעקב אבינו תיקן את תפילת ערבית, וחכמים קבעו את זמנה כנגד אברים ופדרים של הקורבנות שהוקרבו ביום, שממשיכים להישרף במהלך הלילה. תפילת ערבית כוללת שני חלקים: א. קריאת שמע וברכותיה. ב. תפילת שמונה עשרה. לחלקים אלו דינים שונים. בדף זה נעסוק בתחילת זמנן של שתי מצוות אלו.

שאלה: האם חיילים היוצאים למארב מיד עם חשיכה, רשאים להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים?

א. חיוב תפילת ערבית

הגמרא במסכת ברכות (דף כז,ב) דנה אם חובה להתפלל תפילת ערבית. למעשה כתב הרמב"ם שאף שתפילת ערבית רשות, נהגו בה כל ישראל כחובה:

רמב"ם הלכות תפילה פרק א הלכות ה,ו:

וכן תקנו (עזרא ובית דינו) שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות, שתי תפלות בכל יום כנגד שני תמידין, וכל יום שיש קרבן מוסף תקנו בו תפלה שלישית כנגד קרבן מוסף. וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה, שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה... ואין תפילת ערבית חובה כתפילת שחרית ומנחה, ואף על פי כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפילת חובה.

❖ **נסה להסביר מתוך דברי הרמב"ם, מדוע תפילת ערבית רשות, בשונה משחרית ומנחה?**

ב. תחילת זמן תפילת שמונה עשרה של ערבית

התנאים נחלקו במשנה עד מתי ניתן להתפלל תפילת מנחה:

משנה ברכות פרק ד משנה א:

תפילת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה.

רבי עובדיה מברטנורא על המשנה:

תפילת המנחה עד הערב - עד שתחשך.

עד פלג המנחה - זמן מנחה קטנה הוא מתשע שעות ומחצה (בשעות זמניות) עד הלילה, שהם שתי שעות ומחצה, נמצא פלג המנחה שהוא חצי שיעור זה (חצי זמן המנחה), שעה ורביעי.

הטור כתב, שמסוף זמן תפילת מנחה מתחיל זמן תפילת ערבית:

טור אורח חיים סימן רלה:

וכן כתב אבי העזרי, מדלא יהי רבנן (מזה שלא נתנו חכמים) זמן להתחלת תפילת הערב, שמע מינה שבגמר זמן תפילת המנחה מתחיל זמן תפילת הערב.

ביאור מושגים:

❖ **שקיעה -** השעה שמסיים גלגל חמה מלהראות בקצה האופק.

❖ **צאת הכוכבים -** משנראו ברקיע שלושה כוכבים בנויים.

❖ **שעות זמניות -** מחלקים את היום ליב' חלקים, כל חלק נחשב כשעה. וכך העיקרון בלילה. (נחלקו בפוסקים מהו גדר 'יום': מגן אברהם ורוב הפוסקים - מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, והשאר לילה. גר"א - מזריחת החמה עד שקיעת החמה, והשאר לילה).

(לגבי קביעת זמני היום, כגון השקיעה, נחלקו בפוסקים: יש שהורו לחשב על פי 'אופק האסטרונומי' - מתי הייתה החמה מתנוצצת או שוקעת **אילו פני הקרקע היו** בגובה אחיד מאותו מקום עד קצה האופק. ויש שהורו לחשב על פי 'האופק הנראה' - על פי הנתונים המקומיים מהנקודה הגבוהה במרחב).

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

קודם פלג, אבל אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה, דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא.

ד. תפילת מנחה וערבית אחר פלג המנחה קודם השקיעה בשעת הדחק

הבית יוסף כתב שעכשיו נהגו העולם להקל ולהתפלל מנחה וערבית אחר פלג המנחה קודם השקיעה:

בית יוסף אורח חיים סימן רלג סעיף א:

ועכשיו נהגו העולם להקל בכך, ואף על פי שמתפללים תפלת מנחה אחר פלג המנחה, לא נמנעו מלהתפלל ערבית גם כן באותה שעה...

השולחן ערוך (אורח חיים רלג, א) פסק להלכה כדברי רבינו יונה שאין להתפלל מנחה וערבית גם יחד בפלג המנחה, אולם המשנה ברורה (סימן רלה ס"ק ח) וכף החיים הביאו את המנהג הנ"ל וביארו את טעמו:

כף החיים אורח חיים סימן רלג ס"ק יב:

וכן כתב המגן אברהם ס"ק ז, דעכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה כי סוברין כרבנן, ומה שמתפללים ערבית קודם הלילה היינו מפני הדחוק, דטורח הוא לאסוף הצבור שנית... אבל יחיד שלא התפלל בבית הכנסת ימתין עד הלילה.

וכן כתב המשנה ברורה:

המשך המשנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק יא:

אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה, דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא. וכל זה אם מתפלל ביחיד, אבל צבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי, הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה.

- ❖ מהו תחילת זמן תפילת ערבית לכתחילה ובשעת הדחק?
- ❖ יש שנהגו להקל ולהתפלל מפלג המנחה ועד השקיעה גם מנחה וגם ערבית. מה הטעם למנהגם?

כף החיים כתב בשם הבן איש חי שאשה יכולה להתפלל מנחה וערבית לאחר פלג המנחה:

כף החיים אורח חיים סימן רלג ס"ק ט:

ובאשה אין מדקדקין עליה שלא לעשות תרתי דסתרי, דכיון דטרודה בעסקי הבית חשיב לדידה שעת הדחק כדין הנזכר לקמן אות יב (כדון הציבור), ויכולה להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה אם יזדמן לה כך. בן איש חי פרשת ויקהל אות ז.

- ❖ לדעתך, האם ניתן ללמוד מדברי כף החיים לחייל שאין באפשרותו להתפלל ערבית ביחידות אחר השקיעה?

ה. תחילת זמן קריאת שמע של ערבית

התורה כותבת שמצווה לקרוא קריאת שמע פעמיים בכל יום, בערב ובבוקר:

דברים פרק ו פסוקים ד, ו:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד: וְשָׁנַתָּם לְבָנִי וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִקְחֶךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכְךָ וּבְקוֹמְךָ:

והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית
מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן ההלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד ההלכה,
סרן הרב דוד גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן
כתיבה ועריכה: רב"ט ר' יצחק ענתבי
הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולהגובות: bmlhalacha@gmail.com

